**Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**
*Journal Of Modern Turkish History Studies*
**XIII/26 (2013-Bahar/*Spring*), ss. 139-161.**

# CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN 1946 OLAĞANÜSTÜ KURULTAYI

**Hakan UZUN***

**Öz**

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 1946 yılına kadar toplam yedi kurultay düzenlemiştir. Bunların tümü CHP'nin tek parti iktidarı döneminde yapılmıştır. Bu kurultaylarda alınan kararlar, sadece parti üzerinde etkili olmakla kalmamış, ülkede izlenecek ekonomik, toplumsal ve siyasal politikaların belirlenmesi açısından da önemli bir zemin oluşturmuşlardır. 1946'da Türkiye'de birtakım iç ve dış dinamiklerin etkisiyle çok partili siyasi yaşama geçilmiştir. Bu gelişme, ülkenin içinde bulunduğu ortamı değiştirmiştir. CHP'nin 1946 Olağanüstü Kurultayı da, çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra toplanmış olup, partinin ortaya çıkan yeni koşullara göre hem kendini hem de ülke siyasetini yeniden biçimlendirmesi amacıyla yapılmıştır. Bununla birlikte 1946 Kurultayı'nın önceliği, ülke siyasetinin çok partili yaşam koşullarına uygun duruma getirilmesi olmuştur.

***Anahtar Kelimeler:*** *Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Kongre, Kurultay, Çok Partili Siyasal Yaşam, Demokrat Parti (DP), İsmet İnönü, Siyasi Parti.*

## THE EXTRAORDİNARY CONGRESS OF REPUBLİCAN PEOPLE'S PARTY OF 1946

**Abstract**

Republican People's Party organized totally seven congresses until the year of 1946. All of them were organized when Republican People's Party was in power during the single-party period. The decisions that were taken in these congresses not only had effects for the party, but also provided basis for determination of economic and social policies and political lines of the country. In 1946 the multi-party system was settled in Turkey by the influence of some internal and external dynamics. This progress converted the political atmosphere of the country. The Extraordinary Congress of Republican People's Party of 1946 was carried out with the purpose of reforming both the party and the politics of the country considering the new conditions after the multi-party system was settled. Furthermore, the priority of the Congress of 1946 was to make the politics of the country convenient for the multi-party system.

***Keywords:*** *Republican People's Party, Democrat Party, İsmet İnönü, Congress, Convention, Multi-party System, Political Party.*

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, (*hakan.uzun@ankara.edu.tr*).

## Giriş

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olup, kesintisiz 27 yıl iktidarda kalmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri bir yana bırakılırsa, bu sürenin 23 yılında karşısında hiç bir muhalefet partisi yer almamıştır. Bundan dolayı da, iktidarda kaldığı süre boyunca ülkenin ve toplumun yeniden inşasında tek başına belirleyici olmuştur. İzleyeceği siyasetin belirlenmesinde ise birçok etkenin yanı sıra partinin kurultayları da önemli bir rol oynamıştır.

CHP, 10 Mayıs 1946'da düzenlenen İkinci Olağanüstü Kurultayına kadar, Sivas Kongresi (1919) ile birlikte 1927, 1931, 1935, 1938 (Olağanüstü), 1939 ve 1943 yıllarında olmak üzere toplam olarak yedi kurultay düzenlemiştir[1]. Türk tarihinin en eski partilerinden birisi olan CHP'nin anılan bu kurultayları, etkileri bakımından parti kurultayı olmanın ötesinde anlam taşımıştır. Kurucu parti konumunda bulunan ve kendini devletle de bütünleştirmiş olan CHP'nin belirtilen kurultaylarında aldığı kararlar ve bunlara yönelik uygulamaları sadece partiyi ilgilendirmekle kalmamış, ülkenin ekonomik, siyasal ve sosyal yapısı üzerinde de etkili olmuştur. Nitekim Ahmet Emin Yalman da bir yazısında buna değinerek "*Umumi hayatımızda yeni bir safha açılmasına doğru giden yol, mutlaka Halk Partisi kurultayından geçmek zorundadır.*" demiştir. Gerçi her ne kadar bu satırlar CHP'nin 1946 Kurultayı ile ilgili olarak yazılmışsa da, yapılan tespit CHP kurultaylarının ülke siyasetindeki yerini ve önemini belirten bir gerçeği dile getirmesi açısından önemlidir[2]. Dolayısıyla CHP'nin 1946 yılında gerçekleştirdiği İkinci Olağanüstü Kurultayı da bu anlamda incelenmeye değer görülmüş ve çalışmada, CHP'nin 1946 kurultayının ülkenin siyasi yapısında ne gibi değişiklikler meydana getirdiği, ülkede çok partili siyasal yaşama geçilmesinin bu kurultay üzerinde nasıl bir etki yarattığı gibi soruların yanıtları aranmaya çalışılmıştır. Araştırma sırasında karşılaştırmalı analizlerde bulunabilmek için, 1945'ten CHP'nin 1946 Olağanüstü Kurultayına kadar geçen süre içinde ülkede yaşanan siyasi gelişmelere de değinilmiş ve muhalefetin bu kurultay üzerinde etkisinin olup olmadığının saptanabilmesi açısından, dönemin bazı muhalefet partilerinin programlarına bakılmasında da yarar görülmüştür.

## I. II. Dünya Savaşı Sonrasında Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş

İsmet İnönü, Atatürk'ün ölümünden hemen sonra, 11 Kasım 1938'de Cumhurbaşkanı seçilmiş ve 14 Mayıs 1950 seçimlerine kadar devleti yönetmiştir. İnönü'nün yaklaşık olarak on iki yıl süren iktidarının uzun bir dönemi II. Dünya

1 Hakan Uzun, "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.IX, Sa.: 20-21, s.s.233-271, 2010/Bahar-Güz, s.s.236–237.

2 Ahmet Emin Yalman, "Kurultayın Arifesinde", *Vatan*, 27.04.1946.

Savaşı yıllarına rastlamıştır. Bu durum, İnönü döneminin iç ve dış siyasetteki uygulamalarını şekillendirmiştir. II. Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından 1946'da tek parti yönetiminden çok partili yönetime geçilmiştir. Birtakım iç ve dış dinamiklerin etkisiyle ortaya çıkan bu durum, Türk siyasi tarihinde dönüm noktası olmuştur[3].

Türk siyasetindeki bu değişimin dışarıdaki gelişmeler açısından en temel nedeni, II. Dünya Savaşı'nı ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkelerin oluşturduğu demokrasi cephesinin kazanmış olması ve başta ABD olmak üzere, adı geçen devletlerin dünya üzerindeki etkilerinin artmasıdır. Dolayısıyla savaş sonrasında dünyada oluşan yeni siyasi konjonktür Türkiye'nin dış politika tercihlerinde belirleyici olmuş ve Türkiye yeni güç dengesi içinde, Batı Bloku yanında yer almak istemiştir. Böylece anılan devletlerde olduğu gibi çok partili siyasal yaşamı benimsemesi de bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca savaş sonrasında Sovyetlerin Türkiye açısından bir tehdit unsuru olarak belirmesi de ayrı bir dış etken olup, Türkiye'nin Batı Blokuna yönelmesinde ve bu ülkelerin siyasal yapısını benimsemek istemesinde hızlandırıcı etki yaratmıştır. İçerde ise uzun yıllardır iktidarda bulunan CHP'nin yıpranmış olması ve özellikle de II. Dünya Savaşı'nın olumsuz koşullarının ortaya çıkardığı ağır sorunlar, halkta CHP'ye karşı hoşnutsuzluk yaratarak, ülke içinde gerçek ve iddialı bir muhalefete duyulan ihtiyacı artırmış ve İnönü de bu sese kulaklarını tıkamamıştır[4]. Tüm bu zorlayıcı iç ve dış etkenlerin yanı sıra, devletin kuruluş dinamikleri de çok partili düzene geçilmesi konusunda itici güç oluşturmuştur. Ülkede uzun yıllar tek parti iktidarı hüküm sürmesine karşın, iktidarda bulunan CHP'nin, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Demokrat Parti gibi birçok partinin kuruluşunu sağlayacak olan farklı görüşlerin kendi içinde gelişmesine olanak sağlaması[5], 1924 Anayasası'nın demokratik yapıda olması[6] ve ülkenin totaliter geçmişinin olmaması[7] 1946'da çok partili siyasal yaşama

3 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908–1985*, 6. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1998, s.73; Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çev.: Sedat Cem Karadeli, 3. baskı, İstanbul Bilgi Üni. Yay., İstanbul, 2008, s.127.

4 Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2007, s.s.239-240; Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Türkçesi: Ahmet Fethi, 2. baskı, Hil Yayın, İstanbul, 1996, s.23; Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, 4. baskı, Cem Yay., s.s.85-173, İstanbul, 1995, s.s.134-135; Bernard Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, Çev.: Hamdi Aydoğan-Esra Ermet, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003, s.s.10-11; Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 3. baskı, İletişim Yay., İstanbul, 1998, s.s.302-304; ayrıca bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phonenix Yay., Ankara, 2004, s.s.18-42.

5 Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, 4. Basım, Çev. Ergün Özbudun, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s.s.358–362; Kemal H. Karpat, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi*, Çev.: Esin Soğancılar, İmge Kitapevi, Ankara, 2007, s.s.81–83; Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, 11. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s.144; Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 2. baskı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1998, s.338; Ergun Özbudun, *Çağdaş Türk Politikası*, 2. baskı, Çev.: Ali Resul Usul, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s.27.

6 Özbudun, *a.g.e.*, s.23.

7 Özbudun, *a.g.e.*, s.11; Tanör, *a.g.e.*, s.338.

geçme konusunda rejim açısından Türkiye'yi çok fazla zorlamamış, bu değişimi mümkün kılmıştır.

İnönü, 19 Mayıs 1945'te yaptığı "*Gençliğe Hitap*" konuşmasıyla Türkiye'de demokrasiye geçme konusundaki kararlığını da gösteren ilk kesin işaretini vermiş ve ülkede demokratik uygulamaların artacağını dile getirerek şunları söylemiştir: "*Memleketimizin siyasi idaresi, Cumhuriyet'le kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartları ile gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan Büyük Millet Meclisi ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemadiyen ilerletmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin kudretli elinde olan millet idaresi, demokrasi yolundaki gelişmesinde devam edecektir*"[8]. Gerek İnönü'nün yukarıda belirtilen demeci, gerekse San Francisco'da imzalanan Birleşmiş Milletler Anayasası[9] ile birlikte, Türkiye'de çok partili siyasal yaşama doğru giden süreç başlamıştır.

Ülkede ilk olarak 18 Temmuz 1945'te Sanayici Nuri Demirağ ile Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atilhan tarafından "*Milli Kalkınma Partisi*" (MKP) kurulmuştur[10]. MKP'nin programından anlaşıldığı kadarıyla parti, demokrasinin uygulandığı bir cumhuriyeti, ekonomide serbest piyasa ekonomisini, tek dereceli ve nisbi temsilin geçerli olduğu bir seçim sistemi ile Cumhurbaşkanının halk tarafından ve 5 yıllığına seçilmesini savunmuştur[11]. Özellikle sanayi burjuvazisi ile İslamcı ve milliyetçi kesimin partisi olarak görülen MKP, devletçiliği benimsememiş, eğitimdeki düzenlemelerin ahlak ve milli gelenekler temelinde olması gerektiği üzerinde durmuştur[12].

23 siyasi partinin kurulduğu bu tarihlerde, CHP'ye en ciddi alternatifi oluşturan "*Demokrat Parti*" ise 7 Ocak 1946'da siyaset sahnesindeki yerini almıştır. DP'nin ortaya çıkışı, 1945 yılı bütçesi ile Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu üzerine yapılan görüşmeler sırasında gerçekleşmiştir. Ancak DP'nin kurulmasına doğru gidilen yolda en önemli gelişme, Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes tarafından 7 Haziran 1945'te CHP

8 *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960*, C.2, 4. basım, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003, s.72; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap, Birinci Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.209; Koçak, *a.g.m.*, s.135.

9 Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.128.

10 Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi Ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 2. baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.s.195-196; Turan, *Türk Devrim...*, s.216; Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s.26;

11 Milli Kalkınma Partisi'nin programında ülkenin demokratikleşmesine yönelik olarak dile getirdikleri istekleri şunlardır: "*Hükümet Şekli: Vicdan, fikir ve yayın özgürlüklerine dayanana ve halkın kesin biçimde yönetimini sağlayacak anlamına gelen Cumhuriyet, yönetimde yerel kuruluşlara yetki tanıma, bütün seçimlerin tek dereceli olması, seçimlerde orantılı sistemin (nisbi temsil) uygulanması, Cumhurbaşkanı tüm seçmenlerce 5 yıl için seçilecek ve ancak bir dönem işbaşında kalabilecek, ekonomide serbest piyasa ekonomisinin kurallarının geçerli olması*"… Turan, *Türk Devrim...*, s.217-218.

12 Uyar, *a.g.e.*, 196.

Meclis Grup Başkanlığına, ülkede ve partide siyasal olarak liberalleşmenin sağlanması gerektiğinin belirtildiği "*Dörtlü Takrir*" olarak anılan bir önergenin verilmiş olmasıdır[13]. Önergede, artık savaşın bittiği ve milletin demokrasiyi yaşayabilecek konuma geldiği; yasamanın yürütmeyi fiilen kontrol etmesi gerektiği; bireylere anayasanın tanıdığı temel hak ve hürriyetlerin tanınması ve çok partili yaşama izin verilmesi istenmiştir[14]. Ancak önerge, CHP Meclis Grubu'nda reddedilmiş ve bir süre sonra, dörtlü takriri veren milletvekilleri CHP'den tamamen kopmuşlardır. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü önergede dile getirdikleri isteklerini Tan ve Vatan gazetelerinde ısrarla yazdıkları için partiden çıkarılırken, bu uygulamayı eleştiren Refik Koraltan da partiden uzaklaştırılmıştır. Celal Bayar ise önce milletvekilliği görevinden daha sonra da partiden ayrılmış ve İnönü'nün 1 Kasım 1945'te Meclis'i açış konuşmasında, Milli Kalkınma Partisi'nin varlığına karşın, bir muhalefet partisinin yokluğundan söz etmesi ve demokrasiye geçiş konusunda kesin kararlı olduğunu belirtmesinden sonra Menderes, Köprülü ve Koraltan ile birlikte DP'yi kurmuştur[15]. Partisinin programını, siyasette demokrasi ve ekonomide liberalizm olmak üzere iki temel ilkeye dayandıran DP'nin bazı konularda CHP'den farklı bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir. DP'de partinin kurulduğu andan itibaren, hem dörtlü takrirde hem kurultaylarında hem de parti tüzük ve programlarında 1924 Anayasası'nın ülkede demokratik bir yönetim kurulmasına olanak sağladığı, bu nedenle yasaların Anayasaya uygun hale getirilmesi, Cumhurbaşkanının parti başkanlığından ayrılması[16], seçimlerin daha güvenilir, tek dereceli, nisbi temsil ve gizli oyla yapılması gerektiği savunulmuş; ayrıca parti programında meslek kuruluşlarına sendika kurma, işçilere hafta tatili ve ücretli izin haklarının verilmesi, sosyal adalet ve sosyal güvence, vergi indirimi, ulusal gelirin arttırılması, adlî ve malî konularda iyileştirmeler, kırsal kesime yeterince ilgi gösterilmesi, karayolları ulaşım ağının kurulması, üniversitelere özerklik verilmesi de dile getirilmiş, temel hak ve özgürlüklere geniş yer verilerek, dernek kurma özgürlüğünün önemi vurgulanmıştır. Bunlara ek olarak DP, devletçilik ve laiklik konularında da CHP'den farklı düşünmüştür[17].

13 Zürcher, *a.g.e.*, s.306; Turan, *Türk Devrim...*, s.213; Koçak, a.g.m., s.s.136-137; Albayrak, *a.g.e.*, s.45.

14 Karpat, *Türk Demokrasi...*, s.131; Kongar, *a.g.e.*, s.145; Albayrak, *a.g.e.*, s.44.

15 Nükhet Turgut, *Siyasal Muhalefet*, Birey Ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984, s.267; *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, s.74; Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s.25-26; Koçak, *a.g.m.*, s.s.137-141; Kongar, *a.g.e.*, s.s.145-146; Zürcher, *a.g.e.*, s.307; Tevfik Çavdar, "Demokrat Parti", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.VIII, İletişim Yay., İstanbul, b.t.y., s.2064; Akşin, *a.g.e.*, s.242.

16 Turan, *Türk Devrim...*, s.s.213-238.

17 Albayrak, *a.g.e.*, s.s.70-71;Turan, *Türk Devrim...*, s.s.220-223; Çavdar, *a.g.m.*, s.2065; Koçak, *a.g.m.*, s.141.

## II. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 İkinci Olağanüstü Kurultayı (10 Mayıs 1946)

Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçilmesinden dolayı, ülkenin içinde bulunduğu ortam oldukça değişmiş, CHP için yeni koşullara uyum sağlamak neredeyse kaçınılmaz hale gelmiştir. Oluşan yeni siyasi konjonktür, CHP'nin hem kendi bünyesiyle ilgili olarak hem de muhalefetin istekleri doğrultusunda önemli kararlar almasını ve bu nedenle de bir kurultay toplamasını gerekli kılmıştır. Ancak toplanacak olan 1946 Olağanüstü Kurultayı, partiyi ülkedeki yeni koşullara uyarlamaktan ziyade, öncelikle ülke siyasetinin çok partili yaşam koşullarına uygun duruma getirilmesi gibi bir amaca sahip olmuştur[18].

CHP'liler, partilerinin 10 Mayıs 1946'da yapılacak olan İkinci Olağanüstü Kurultayına 25 Nisan 1946'da, Değişmez Genel Başkan İsmet İnönü tarafından davet edilmişlerdir. Partinin Genel Sekterliği de bir yazıyla ilgili yerlerden, delegelerin ad ve soyadlarının acele olarak bildirilmesini, delegelerin zamanında Ankara'da bulunmalarının sağlanmasını, yer temini için otellerde kalacak olanların isimlerinin iletilmesini istemiş ve delegelerin yol masraflarının da beyanlarına göre ödeneceğini belirtmiştir[19]. Bu suretle CHP, bundan önceki kurultaylarında olduğu gibi 1946 Kurultayına katılacak olan delegelerin ihtiyaçlarının karşılanması hususunda da azami özeni göstermeye çalışmıştır[20].

Basındaki haberlerden anlaşıldığı kadarıyla, kurultayın gündemi sürpriz olmamış, hangi konuların konuşulacağı, hatta ne yönde kararlar alınacağı daha kurultay toplanmadan önce basında yer almaya başlamıştır. Bu durum, kurultayın gündeminin ne olacağı konusunda basının önceden bilgi sahibi olduğunu göstermektedir[21]. Aslında basının daha önce gelişen bir olay nedeniyle kurultayda konuşulacak olan bazı konularla ilgili bilgisi

18 Süleyman Güngör, *Muhalefette Cumhuriyet Halk Partisi*, Alternatif Yay., Ankara, 2004, s.29; Suna Kili, *1960–1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, Boğaziçi Üni. Yay., İstanbul, 1976, s.95-96. CHP kendini yeni koşullara uygun duruma getirebilmek için asıl uğraşısını partisinin 1947 Olağan Kurultayında vermiş ve bu kurultay sırasında alınan kararlarla partinin program ve tüzüğünde birçok değişikliğe gidilmiştir. Bu konuda bkz.: Hakan Uzun, "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı", *Dokuz Eylül Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.XII, S.25, s.s.101–139, Yıl 2012/Güz.

19 *BCA.490.6.29.11*/25.04.1946.

20 Uzun, *a.g.m.*, s.s.236-237.

21 Bu konuda Tanin gazetesinde yer alan haberler şu şekildedir: "*...söylendiğine göre matbuat kanununda yapılacak olan tadilatla, gazete kapatabilmek salahiyeti doğrudan doğruya mahkemelere tanınacak, hakaret ve yalan neşriyattan dolayı kanuna yeni hükümler konulacaktır...*; "*Cumhuriyet Halk Partisi büyük kurultayı fevkalede toplantısını müteakip, ilk ele alınacak kanunlardan biri de cemiyetler kanunu olacaktır. Bu kanunda yapılacak en mühim değişiklik sınıf esasına göre cemiyetler kurulmasına dair olan madde ile mahallin en büyük mülkiye amirinden ruhsat alarak cemiyet kurulacağına dair madde üzerinde olacaktır... sınıf esasına dair cemiyet kurulabilecek...*"; "*İçtimaiyatı Umumiye kanununda yapılacak tadilatla mahalli makamlardan müsaade alınmadan açık yerlerde toplantılar yapmak mümkün olabilecektir*". *Tanin*, 10 Mayıs 1946.

olmuştur. 1946 yılı Mart ayı başlarında İnönü'nün CHP'den ayrılacağı ve Genel Başkanlıktan çekileceğine yönelik basında haberler çıkması üzerine, 6 Martta Başbakan Şükrü Saraçoğlu bir açıklama yapmak zorunda kalmış ve bu haberlerin doğru olmadığını, CHP tüzüğünün değiştirileceğini ve "*Değişmez Genel Başkan*" sıfatından "*Değişmez*"liğin kaldırılacağını söylemiştir[22]. Yine Falih Rıfkı Atay da, İnönü'nün 25 Nisan 1946'da partiyi İkinci Olağanüstü Kurultayı'na davet bildirisinin hemen ertesi günü, kurultayın gündemini ve alınacak kararları harfiyen kamuoyuna duyurmuştur[23].

Kurultay saat onda, Büyük Millet Meclisi salonunda toplanmıştır[24]. Kurultaya dinleyici olarak, büyük ve orta elçilerle, bu elçilikler erkânı, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay Başkanlarıyla, Yargıtay Başsavcısı, Genel Kurmay Birinci ve İkinci Başkanları ile yerli ve yabancı basın ve ajansların temsilcileri de katılmıştır[25]. Kurultaya farklı kesimlerden birçok kişinin katılması, kurultaya yönelik ilgiyi göstermekle birlikte, katılanlar arasında devletin resmi görevlilerinin bulunması ise dikkati çekmektedir. Aslında bundan önceki kurultaylarda da aynı durum söz konusudur; ancak, Koçak'ın da işaret ettiği gibi, ülkede çok partili siyasal yaşama geçilmiş olunmasına karşın, bu geleneğin halen devam ediyor olması kayda değer olup, siyasette henüz tek parti dönemi alışkanlıklarından vazgeçilemediğini göstermesi açısından önemli ve anlamlıdır[26].

Kurultayı Başbakan Şükrü Saraçoğlu açmış ve ardından İnönü bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma, kurultayın gündemini belirlemiştir. Ankara Radyosu tarafından da yayınlanmış olan konuşma, basın tarafından ilgiyle izlenmiştir. Bu arada CHP'nin 1946 Olağanüstü Kurultayının toplanmasından önce Demokrat Parti'nin seçimlere katılmama kararını açıklaması ve bu durumu bir beyannameyle duyurmuş olması da İnönü'nün konuşmasının önemini bir kat daha arttırmıştır[27].

İnönü konuşmasında ağırlıklı olarak seçim konusuna değinmiş ve özellikle tek dereceli seçim, erken seçim, seçimlerin güvenli bir şekilde yapılması gibi konularla ilgili düşüncelerini dile getirdikten sonra, devlet başkanlığıyla parti başkanlığının birbirinden ayrılması, değişmez genel başkanlık, parti başkanının dört senede bir yeniden seçilmesi, cemiyetler kanunundaki bazı yasaklar ile Müstakil Grup'un[28] kaldırılması ve CHP Genel İdare Kurulunun seçilmesi gibi diğer konular üzerinde durmuştur[29]. Bunların dışında konuşmada özellikle

22 Albayrak, *a.g.e.*, s.79.
23 *BCA.030.10.129.929.14.*
24 *Akşam, Tanin*, 10 Mayıs 1946.
25 *Tanin, Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1946.
26 Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar*, C. 2, İletişim Yay., İstanbul, 2012, s.355.
27 *Akşam*, 10 Mayıs 1946.
28 Müstakil Grup, CHP'nin V. Kurultayında (1939) benimsediği tüzük gereğince, hükümet ve parti çalışmalarını denetlemek amacıyla CHP bünyesinde oluşturduğu bir topluluktur. Turan, *Türk Devrim…*, s.33.
29 *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü Büyük Kurultayda Söylevi*, 10 Mayıs 1946 (BCA 490 01 218 860 1); *Bugün*, 11 Mayıs 1946.

dikkat çeken noktalardan birisi de DP'yi ülkeyi dış politikada sıkıntıya sokmakla suçlamış olmasıdır. İnönü konuşması sırasında dış politikayla ilgili olarak açıklamalar yaparken, konuyu DP'nin seçimleri protesto edeceğine getirmiş ve bu tavrından dolayı DP'yi eleştirmiştir. İnönü'nün bu tavrının nedeni, SSCB'nin Türkiye'den aleyhte bazı taleplerde bulunduğu ve Türkiye'nin SSCB karşısında Batılı devletlerin desteğine ihyacının arttığı sıralarda, DP'nin bu davranışından dolayı Batılı devletler ile Türkiye arasında sorun çıkmasını istememesinden kaynaklanmış olmalıdır. Bu durum Türkiye'de çok partili siyasal yaşamla ilgili olarak yaşanan iç politika gelişmelerinin dışarıdan, Batılı devletler tarafından da takip edildiği ve hükümetin bu konuda kendini dışarıya anlatmak gibi bir zorunluluk duyduğunu göstermesi açısından da dikkat çekicidir[30].

İnönü'nün konuşması sırasında ömür boyu CHP'li kalacağını söylemesi ve bunun delegeler ile basın tarafından ilgiyle karşılanmış olması da dikkat çeken bir diğer husus olmuştur. Onun böyle bir söz söylemesi daha önce de belirtildiği gibi, kurultay toplanmadan önce kendisinin CHP genel başkanlığından ayrılacağına yönelik olarak çıkarılan söylentilerle ilgili olmalıdır[31]. Asım Us da anılarında bu konuya değinmiş ve İnönü'nün genel başkanlıktan ayrılmama kararıyla partiyi zayıflatmak isteyenlere iyi bir yanıt verdiğini belirtmiştir[32].

İnönü'nün konuşmasında delege ve milletvekillerine hitaben, "*...Türk halk idaresinin yeni bir hamlesine karar vermeniz için sizi davet ettim: tek dereceli seçim meselesi. Esasen, seçimi, tabii olarak 1947düşünüyorduk. Dış ve iç politika gerekleri, memleket idaresini bir an önce kararlı kılmak mecburiyetini gösterdi*"[33]… diyerek kurultayın bir zorunluluk sonucu toplandığını ima etmesi, aslında zaten olağanüstü toplanmış olan 1946 Kurultayının temelde iç ve dış etkenlerin zorlamasıyla yapıldığını göstermektedir. Ayrıca bu sözler, İnönü'nün

30 İnönü'nün bu konudaki konuşması şu şekildedir: "*…Şüphe etmek istemem ki, şimdiye kadar kurulmuş olan partiler, seçime, parti olarak gireceklerdir. Şimdilik hiçbir partiye mensup olmayan siyaset adamlarımızın da, seçime katılarak memlekete hizmet imkânını arayacaklarını umarım. Milletin iradesinin açık bir surette belli olması için, bu kadar dikkat gösterdiğimiz halde, partilerin veya bağımsız olanların, bir bahane bularak seçime girmekten kaçınacaklarını farzetmek istemem. Son zamanlarda, bazı memleketlerde, seçime iştirak etmemek taktiği görülmüştür. Bunun mânası yabancı devletlere karşı, memleketin iç idaresini itham etmektir. Kendi iç idaremizi, yabancı devletlere karşı kötülemek teşebbüsünü, Türkiye denilen memlekette vatandaşların hoş görmiyeceklerine eminim*"… *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü Büyük Kurultayda Söylevi*, s.s.2–3.

31 İnönü'nün bu konudaki konuşması şu şekildedir: "*…ben ölünceye kadar, çalışmalarımıza bu kadar vefalı bir yardım ve kusurlarıma bu derece tahammül ve hoşgörürlük bağışlamış olan Cumhuriyet Halk Partisinin üyesi olarak kalacağım ve kabul ettiği müddetçe, Başkanı olarak, onun siyasetine hizmet edeceğim. Benim Parti başından çekilmemi, Cumhuriyet Halk Partisinin zayıflatılması için tesirli bir çare görüp de, bu maksadı saklayarak, propaganda yapanların fikirlerini tahlil etmekten sakınıyorum*"… *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü Büyük Kurultayda Söylevi*, s.5.

32 Asım Us'un anılarında konuyla ilgili olarak yorumu şu şekildedir: "*…İnönü bir nutuk ile toplantının sebeplerini anlattı. İsmet İnönü'nün Halk Partisinin başkanlığından ayırarak partiyi zayıflatmak isteyenler cevaplarını aldılar: "Ben ölünceye kadar partinin bir üyesi olarak kalacağım… dedi*"… *Asım Us'un Hatıra Notları*, Vakit matbaası, İstanbul, 1966, s.677.

33 *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü Büyük Kurultayda Söylevi*, s.2.

konuşmasında ağırlıklı olarak neden büyük oranda muhalefetin yapılmasını istediği değişikliklere değindiğine de ışık tutmaktadır.

İnönü konuşmasında, kendisine ve partisine karşı yapılmış birtakım eleştirilere de yanıt vermiştir[34]. Ayrıca konuşması sırasında "*…şunu da açık olarak söyleyeyim ki, vatandaş oylarını kazandığımız yerde, haksız ve kanunsuz hareket ettiğimiz; ve kaybettiğimiz yerde, lâyık olduğumuza uğradığımız propagandasından da, ürkmeyeceğiz. Serbest ve samimî bir seçim, hedefimizdir. Kazanırsak vazifemizi yapmakta devam edeceğiz. Seçimi kaybedersek, karşıya geçerek, fikirlerimizi ve siyasetimizi savunmağa çalışacağız; ve bu yolda da, iktidara karşı dost kalarak, onun muvaffakiyetlerini ve hizmetlerini takdir ve teşvik etmekten zevk alacağız…*", "*… Seçimi kaybedersek, kazanan partinin başkanının, devlet başı olmasını tabiî göreceğiz; ve onu, samimî bir hürmetle karşılayacağız*"[35]… gibi ifadeler kullanarak çok partili siyasal yaşamın gereklerinin harfiyen uygulanacağını belirtmesi, yapılacaklar konusunda parti dışındakileri de inandırma çabası, onlara adeta bir güvence vermesi olarak değerlendirilebilir.

Basından anlaşıldığı kadarıyla, İnönü'nün konuşması sık sık alkışlarla karşılanmıştır. Konuşmasının en sık alkışlanan yerleri ise özellikle seçimlere hiçbir şekilde karışılmamasını, partilerin seçimlere katılmaktan kaçınmayacaklarını umduğunu, seçimi kaybettikleri takdirde bir muhalefet partisi olarak görevlerini sürdüreceklerini ve ölünceye kadar Cumhuriyet Halk Partisi'nin üyesi olarak kalacağını söylediği yerler ile kökü dışarıda yabancı âleti olan partiler ve dini siyasete âlet eden partilere kanun yoluyla karşı konulacağını belirttiği ve dış politikaya yönelik olarak ülkenin durumunu anlattığı sözleri olmuş, bu konulardaki düşünceleri "*yaşa, varol, bravo*"[36]sesleriyle onaylanmıştır.

İnönü'nün konuşmasına yönelik olarak basında bazı yorumlar da yapılmıştır. Köşe yazarlarının hemen hemen hepsi, konuşmayı takdirle karşılamışlardır. Ayrıca kurultayın tarihsel bir önemi olduğunu da belirterek kurultaya yönelik büyük beklentiler içerisine girmişlerdir. Özellikle Türkiye'de demokratik yaşamın gelişmesi açısından, kurultayın önemine dikkat çekerek, yapılması vaat edilen yeni düzenlemeleri övmüş ve bunun Türkiye'de demokrasinin gelişmesi için önemli bir basamak oluşturacağını söylemişlerdir.

Tanin gazetesinden Hüseyin Cahit Yalçın, "*Parti Kurultayının Fevkalâde Toplantısı*" başlıklı yazısında, kurultayda iki dereceli seçim sisteminin değiştirileceğini, düşüncelerin serbest bir şekilde dile getirilebilecek bir ortamın oluşturulacağını ve her türlü partinin kurulabilmesi olanaklarının sağlanacağını vurgulayarak bunları övgüyle karşılamış ve dini siyasete alet edecek partilerin kurulmasının engellenmesi düşüncesini desteklemiştir. Ayrıca yazar, İnönü'nün kurultayı açış nutkundan hareketle kurultay hakkında da "...

34 *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü Büyük Kurultayda Söylevi*, s.s.6-8.

35 *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü Büyük Kurultayda Söylevi*, s.s.4-5.

36 *Tanin*, 11 Mayıs 1946; *C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Program-Tüzük Komisyonu Raporu*, 10.V. 1946, (BCA 490 01 218 861 1), s.4.

*Tereddütsüz diyebiliriz ki Türk inkılâbının tarihinde yeni bir safha başlamıştır. Şimdiye kadar prensipte kalan ve hayalî bir şekilde tatbik edilemeyen millî hâkimiyet yolu artık hayata giriyor ve milletin reyi, arzusu ve iradesi için hür bir saha açılıyor*" demiştir[37].

Ulus gazetesinde kurultayın öneminin belirtildiği bir yazıda da "*... Bugünkü Kurultay da bütün dünyanın yeniden kuruluş günlerine rastladığı gibi, yurt içinde de gerçek demokrasinin gelişmesi müjdelerini beraberinde getirmektedir...*" denilmiştir[38]. Aynı gazeteden Kemal Turan, CHP'nin yapacağı düzenlemelerle ülkede milli iradeyi daha da sağlamlaştıracağını belirtirken[39], Cumhuriyet gazetesinden Abidin Daver de diğerleriyle benzer görüşleri dile getirdiği yazısında bu kurultayın ülkede demokrasinin gelişmesi için ne kadar önemli olduğunu şu sözlerle açıklamıştır: "*Cumhuriyet Halk Partisi büyük kurultayının fevkalâde toplantısı dün açıldı. Bu toplantı memleketimizin iç siyaseti bakımından, hiç şüphesiz ki yaşadığımız günlerin en mühim olayıdır. Toplantının fevkalâdeliği, yalnız muayyen zamanından önce yapılmış olmasından ileri gelmiyor. Toplantı ayni zamanda, Türk inkılabı ve Türk demokrasisi bakımından da bir fevkalâdelik arzediyor. Çünkü Atatürkün ve İnönünün partisi olan C.H.P. memlekette "daha ileri demokrasi"ye doğru mühim ve kat'i adımlar atmak için bu toplantıyı yapmıştır*"[40]…

Kurultayın Türkiye'nin siyasi tarihinde çok önemli bir yeri olduğuna yönelik yapılan bu yorumlar, sadece basınla sınırlı kalmamış, bu inanış, kurultay sırasında programda yapılacak değişikliklerle ilgili olarak verilen önergenin gerekçesinde ve kurultaya katılan delege ve milletvekillerinin konuşmalarında da dile getirilmiştir.

Kurultayda, program ve tüzük komisyonunun raporunun tümü üzerine ilk sözü alan Bursa milletvekili Muhittin Baha Pars, Türk milletinin Atatürk'ün ve İnönü'nün bayrağı altında yıllardan beri zaferden zafere, inkılâptan inkılâba ulaştığına işaret ederek büyük Türk vatanının bu iki büyük şefin idaresinde şereften şerefe koşmasında ve vatanın harp badiresinden yarasız beresiz çıkmasında partiye düşen payı anlatmış ve "*Büyük Kurultayın bugün almak üzere bulunduğu tek dereceli seçim kararı ile CHP'nin tarihine yeni bir şeref kaydedileceğini*"[41] söylemiştir.

Diyarbakır delegesi Muhittin Çağın, kurultayın taşıdığı anlamın bütün dünyaca bilinmesi gerektiğini söyleyerek CHP'nin tarihi bir toplantı

37 *Tanin,* 11 Mayıs 1946.
38 *Ulus,* 11 Mayıs 1946.
39 Turan kurultayla ilgili olarak şunları söylemiştir: "*...Kurtuluş ve kuruluşumuzun asil kadrosu olan Cumhuriyet Halk Partisinin en yetkili organı Büyük Kurultayın üyeleri, Yüce Şefin sözlerinde yeni görevlerinin geniş ufkunu gördüler, memleket idaresinin kazanacağı yeni hamlelerin heyecanını duydular... Cumhuriyet Halk Partisi, memlekette halk idaresinde yeni hamleler yapmağa hazırlanıyor, Büyük kurultaydan milletvekillerinin tek dereceli usulle seçilmesi, cemiyet kurma şartlarının genişletilmesi kararı istenildi*". Kemal Turan, "Büyük Kurultay ve Halk İdaresinin Yeni Hamleleri", *Ulus*, 11 Mayıs 1946.
40 *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1946.
41 *Tanin, Ulus, Son Posta*, 12 Mayıs 1946.

halinde bulunduğuna işaret etmiş ve "*Bütün devlet teşkilatında milli iradenin mutlak hakimiyeti, halk ve yurt menfaatlerinin her mülahazanın üstünde kurulması başlıca şiarımızdır. Hürriyeti hudutsuz severiz. Fakat zararlı hürriyeti dikkat ve hassasiyetimizden asla ayıramayız*" demiştir[42].

Erzincan delegesi Mehmet Eti de Partinin altı okunun dinamik bir özelliği olduğunu belirttikten sonra, kurultayın almak üzere bulunduğu kararları Türk milletinin ve Halk Partisi'nin inkılâpçı bir hamlesi olarak değerlendirmiştir[43].

Yukarıdaki örneklerden yola çıkarak, kurultaya yönelik farklı kesimler tarafından yapılan bu yorumları daha önce de belirtildiği gibi kamuoyunun ve CHP'lilerin kurultaya yönelik beklentileri olarak kabul etmek mümkündür. Ancak; konu bir başka açıdan değerlendirildiğinde, ortaya çıkan bu durumun CHP'nin ülke siyaseti üzerindeki etkisini hatta ülkenin geleceğinin şekillenmesindeki ağırlığını gösterdiği de söylenebilir.

İnönü'nün kurultayda yaptığı konuşmadan sonra, ilk olarak Parti Genel Sekreterinin parti programının dördüncü maddesinin C fıkrasının değiştirilmesine ve 22. maddenin[44] kaldırılmasına yönelik önergesi okunmuştur. Başkan Abdülhalik Renda, bu önergeyi incelemek üzere 25 kişilik bir program ve tüzük komisyonunun kurulması hakkındaki diğer bir önergeyi okumuş ve böylece tâdil önergesi incelenmek üzere komisyona gönderilmiştir[45].

CHP Genel Sekteri Kırklareli Milletvekili Nafi Atuf Kansu'nun imzasıyla, programda yapılacak değişikliklere ait bulunan önergenin gerekçesinde, milletvekili seçimlerinin tek dereceli olarak düzenlenmesiyle ülkenin demokrasi alanında gelişeceği ve 22. maddenin kaldırılmasıyla da vatandaşların cemiyet kurma özgürlüklerinin genişletileceği belirtilip ülkede demokrasinin gelişmesinin önündeki engellerin yine CHP'nin iradesiyle kaldıracağı ifade edilmiştir[46]. Partinin program-tüzük komisyonu tarafından yayımlanan

42 *Tanin, Ulus, Son Posta*, 12 Mayıs 1946.

43 *Tanin, Ulus*, 12 Mayıs 1946.

44 Madde 22: "*Türkiye'de cins ve sınıf ve rejiyonal fikirleri koruma ve yayma, sınıf mücadelesi uyandırma maksatlariyle cemiyet kurulamaz. Devlet, Hususî İdare ve Belediyelerle Devlete bağlı müesseselerden hizmet karşılığı aylık ve ücret alanlar bulundukları vazifenin sıfat ve hüviyeti ile cemiyet kuramazlar*". *C.H.P. Nizamnamesi Partinin VI. Büyük Kurultayının 12. VI. 1943 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir*, Zerbamat Basımevi, Ankara, 1943, s.11

45 Tanin, Akşam 10 Mayıs 1946.

46 Gerekçede şunlar söylenmiştir: "*…Değiştirilmesi istenen hüküm programımızın 4. maddesinin C fıkrasıdır. Bu fıkrada milletvekili seçimlerinin iki dereceli olarak yapılmasının ameli icaplara uygun olduğu yazılıdır. Büyük Kurultayın sayın üyelerince bilindiği gibi Partimiz kurulduğu tarihten itibaren tek dereceli seçimi prensip olarak kabul etmiş ve ancak memleketin şartları bu prensibin gerçekleştirilmesine imkân vermemesi yüzünden iki dereceli seçimi zaruri görmüştür. Bugün artık iki dereceli seçimi gerektiren "ameli icaplar" önemini kaybetmiş olduğundan tek dereceli seçim hakkındaki emelimizin gerçekleştirilmesi doğru olacaktır. Büyük kurultay bu teklifi kabul buyurursa memleketin demokrasi alanında gelişmesine engel olan her şeyi kaldırmaya çalışan Partimiz, seçim kanununu tek dereceli seçim esasına göre değiştirmeye delâlet etmek suretile üzerine düşen şerefli bir ödevi de yağmağa imkân bulacaktır. Programımızın 22 inci maddesinin de büsbütün kaldırılması yüksek Kurultaya teklif edilmiş bulunmaktadır. Programımızın diğer maddeleri cemiyetler hakkında*

raporunda da CHP Genel Sekteri Kansu tarafından verilen önergede dile getirilen duygu ve düşünceler paylaşılarak, CHP'nin ülkede demokratik rejimi kurmak gibi bir şerefi taşıdığı belirtilmiş ve aynı yolda yine önemli işler yapmak üzere olduğu söylenmiştir[47].

Bunun dışında Genel Sekreterlik, parti tüzüğünün Genel Başkan seçimini belirleyen 4. maddesinin değiştirilmesini ve bu maddedeki "*Partinin Değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü'dür*" sözü yerine "*Parti Genel Başkanı Büyük Kurultay tarafından dört yıl süre için Partili milletvekilleri arasından seçilir*" cümlesinin konulmasını, 16. maddenin g fıkrasıyla 118, 119, 120, 121, 122 ve 123. maddelerinin ve Müstakil Grup hakkındaki bütün hükümlerin kaldırılmasını

*görüşümüzü açıklıkla ifade etmektedir. 22 inci maddenin kaldırılmasiyle kanunlara uyarak vatandaşların cemiyet kurma hürriyetleri genişletilmiş olacaktır". C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Programda değişiklik önergesi*, 10.V. 1946, (BCA 490 01 218 861 1).

47 Partinin program-tüzük komisyonunun raporunda, iki dereceli seçim sisteminden, tek dereceli seçim sistemine geçmek amacıyla verilen değişiklik teklifi ile ilgili olarak şunlar yazılmıştır: "*Genel Sekreterlikçe sunulan gerekçede de ifade edildiği üzere en ileri devlet şekli olan Cumhuriyeti memleketimizde tesis etmek şerefini taşıyan Cumhuriyet Halk Partisi için halkın iradesini millet işlerinde arasız surette ortaya koyacak bir seçim esası olan tek dereceli seçimi bir an evvel uygulamak ötedenberi en içten duyulan bir emeldi. Bir takım icaplar ile bugüne kadar kalmış bulunan bir hamlenin azimli ve ileri duygularla başarılması gerektiğini takdir ederek bu esaslı değiştirmeyi teklif etmekle Parti Başkanlık Divanı, Kurultayımıza esas hukuk tarihimizde çok şerefli bir mebde teşkil edecek olan büyük bir hukuk devrimi vücuda getirmek imkânını temin etmiş bulunmaktadır. Şimdiye kadar ikinci seçiciyi seçmek gibi mahdut bir ödevle karşı karşıya bulunan her Türk ferdi bugün, anayasanın Türkiye Büyük Millet Meclisine verdiği bütün ödevleri ve yetkileri kullanacak Milletvekilini seçmek suretiyle daha büyük bir sorumluluk yüklenmekte ve Milli hâkimiyetin tecellisi yolunda ağır fakat yüce değerde yeni bir ödev almaktadır. Yurttaşlarımızın bu büyük ödevi, Türk vasfına lâyık bir kemal ve kudretle ifa edeceklerine en derin bir güvenle dopdolu bulunan komisyonumuz üyeleri bu teklifi aynen kabulle hayatlarının en güzel işlerinden birini yaptıkları duygusunu tatmışlardır". C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Program-Tüzük Komisyonu Raporu*, s.4; Komisyon raporunda 22. maddenin kaldırılması konusundaki teklifle ile ilgili olarak da şunlar yazılmıştır: "*...Cins esası üzerinden dernek kuramamak noktası üzerinde ısrar etmenin kadın ve erkek eşitliği kemaliyle kabul edilmiş bir mevzuat silsilesi içerisinde artık bekası tecviz olunabilecek bir husus olmadığında komisyon derhal ittifak etmiştir. Sınıf esası üzerinden dernekler kurmağa müsaadenin daima geniş içtimaî ve iktisadî bir zihniyetle düşünen Partimiz için uygun bir hareket olacağı bütün komisyon azasınca kabul edilmekle beraber bir kısım aza 22 inci madde kaldırıldığı halde bunun yerine münasip bir madde konularak Türkiyede millî birliği zayıflatıcı veya bozucu ve ülke bütünlüğünü dağıtıcı fikir ve maksatla dernek kurulamaması hususunun teminini müdafaa etmişlerdir. Parti programının 22 inci maddeyi takip eden ve dernekleri ilgilendiren maderiyle programın yurttaş haklarına müteallik (4) üncü maddesinin hükümleri esasen bu maksadı temin etmekte bulunduğu cihetle sınıf esasına müstenit dernek kurulabilmesi hususuna mesağ verildikten sonra yeni bir takım kayıtlar konmasına lüzum olmadığı noktai nazarı reye konularak büyük bir çoklukla kabul edilmiştir. Rejiyonal fırkası da şöyle mütalaa olunmuştur; siyasi maksatlarla rejiyonal dernekler kurulması esasen birçok noktalardan muhtelif kanunların menettiği bir konudur. Tüzükte bu surette memnu hüküm olması yurttaşların muayyen bir mıntıka için her hangi bir imar ve hayır maksatlarıyla kurmak istedikleri teşekküllere mani olabilmektedir. Bu ise hiçbir veçhile devamı tecviz olunabilecek bir husus teşkil etmez, 22 inci maddenin iki fıkrasında işaret olunan kimselerin siyasî maksatlarla olmayarak münhasıran kendi meslekî işleriyle uğraşmak için dernek kurmalarına mani olmak dahi hiçbir sebebe müstenit görülmemektedir. Bütün bu hususlar gözönüne alınarak Genel sekreterlik tezkeresinde ileri sürülen esas mütalea yerinde görülmüş ve 22 inci maddenin tayı esasında ittifak edilmiştir". C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Program-Tüzük Komisyonu Raporu*, ss..4–5.

istemiştir[48].

Kurultayda daha sonra parti nizamnamesinin iki dereceli seçim sistemini öngören maddesi değiştirilerek tek dereceli seçim sistemi benimsenmiştir. Bu değişikliğin yapılabilmesi için hazırlanan gerekçede ve komisyon raporunda tek dereceli seçim sisteminin CHP'nin kurulduğu andan itibaren partinin isteği olduğu, ancak koşullar gereği uygulanamadığı belirtilerek bu değişikliğin CHP'nin kuruluş dinamiklerine de uyduğu özellikle vurgulanmıştır[49]. Gerçekten de CHP'nin 1931'deki Kurultayında, seçimlerin tek dereceli olarak yapılması kabul edilmiş, ancak uygulanamamıştır. Bununla birlikte seçim sisteminin tek dereceli olması konusunda muhalefetin de aynı düşünüyor olması ve iki dereceli seçim sisteminin değiştirilmesi konusunda ısrarcı tutum takınmasının da bu değişiklikte önemli payı olsa gerektir. Bunlara ek olarak belirtilmesi gereken bir başka konu da, kurultayda seçimlerin tek dereceli yapılması kararının alınması, Türkiye'de Osmanlı'dan itibaren uygulanan seçim sistemine son verilmesi anlamına gelmektedir ki, olay bu çerçeveden değerlendirildiğinde, yaptığı yeni düzenlemeyle CHP'nin ülke siyasetinde oldukça önemli bir değişimin altına imza attığı söylenebilir[50].

Ardından İnönü'nün kurultayın açılışı sırasında yaptığı konuşmada dile getirdiği ve muhalefetin de sürekli olarak gündemde tutarak CHP aleyhine kullandığı parti genel başkanlığı işinin yeniden düzenlenmesi ile ilgili görüşmelere geçilmiştir[51]. Bu arada komisyon raporunda da Değişmez

48 *C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Program-Tüzük Komisyonu Raporu,* s.8.

49 Gerekçede bu durum şöyle ifade edilmiştir: "*Büyük Kurultayın sayın üyelerince bilindiği gibi Partimiz kurulduğu tarihten itibaren tek dereceli seçimi prensip olarak kabul etmiş ve ancak memleketin şartları bu prensibin gerçekleştirilmesine imkân vermemesi yüzünden iki dereceli seçimi zarurî görmüştür. Bugün artık iki dereceli seçimi gerektiren "amelî icaplar" önemini kaybetmiş olduğundan tek dereceli seçim hakkındaki emelimizin gerçekleştirilmesi doğru olacaktır.*" Komisyon raporunda da şöyle belirtilmiştir: "*…Parti Başkanlık Divanı, Kurultayımıza esas hukuk tarihimizde çok şerefli bir mebde teşkil edecek olan büyük bir hukuk devrimi vücuda getirmek imkânını temin etmiş bulunmaktadır. Şimdiye kadar ikinci seçiciyi seçmek gibi mahdut bir ödevle karşı karşıya bulunan her Türk ferdi bugün, anayasanın Türkiye Büyük Millet Meclisine verdiği bütün ödevleri ve yetkileri kullanacak Milletvekilini seçmek suretiyle daha büyük bir sorumluluk yüklenmekte ve Millî hakimiyetin tecellisi yolunda ağır fakat yüce değerde yeni bir ödev almaktadır*". *C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Programda değişiklik önergesi.*

50 Kurultayda yapılan bu yeni düzenleme nedeniyle, 5 Haziran 1946'da çıkarılan 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimleri Kanunu ile Türkiye'de tek dereceli seçim sistemine geçilmiştir. Sedef Bulut, *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, s.24.

51 İnönü'nün bu konuyla ilgili olarak konuşması şu şekildedir: " *…Büyük Kurultay, tek dereceli tek dereceli seçim için karar verdikten sonra, benim "Değişmez Genel Başkan" vasfım üzerinde de, bir karar almağa dâvet olunacaktır. Teklif, benimdir ve şudur: her büyük seçimden önce, Büyük Kurultay, partimizi seçime götürecek olan başkanı tâyin edecektir. Arkadaşlarımın, bana muhabbetlerini bilirim. Ancak, bir büyük partinin çalışmasında, birinci derecede tesirli olan adamın, yine parti tarafından değiştirilmek imkânının, esas kaide olarak kabul edilmesinde, gelecek için iyi bir teminat görürüm. Halk idaresinde, herkesin, serbest oyların tesirinde bulunmasını, bir örnek olarak geleceğe devretmekten zevk alacağım. Bu münasebetle, benim şahıs olarak ve Cumhurbaşkanı olarak, Parti başkanlığından çekilmem üzerinde yürütülen fikirleri de tahlil etmek istiyorum. Bu fikirlerin ehemmiyetli ve itibara lâyık olanı, iyi niyet sahibi ve demokrasiye hakkiyle inanmış olanlardan*

Genel Başkanlık konusuna yer verilerek, bunun İnönü'nün isteğiyle gündeme geldiği söylenmiş, İnönü'nün bu davranışıyla bütün insanlığa demokrasi dersi verdiği ileri sürülmüştür[52]. Bu konuda söz alan bazı delege ve milletvekilleri de konuşmalarında benzer düşünceleri dile getirmişlerdir. Onlara göre de, Değişmez Genel Başkan tabirinden "*Değişmez*" kaydının kaldırılması için İnönü'nün yaptığı teklif, büyük anlam taşımaktadır[53], bu davranış takdir edilmesi gereken bir fedakârlıktır[54] ve her şeye karşın aslında İnönü, Türk milletinin hep değişmez genel başkanı olarak kalacaktır[55].

CHP'de genel başkanlık işi ilk defa partinin 1927 Kurultayında, "*Değişmez Genel Başkanlık*" olarak düzenlenmiş ve bu durum uzun süre devam etmiştir. 1946 Kurultayında ise tüzükteki "*Değişmez Genel Başkan*" ifadesi, "*Genel Başkan*" olarak belirlenmiş, genel başkanın dört yıl süre için parti milletvekilleri arasından ve kongre tarafından seçilmesi ilkesi getirilmiştir[56]. Daha sonra da

*gelendir*"*… Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü Büyük Kurultayda Söylevi*, s.4.

52 Komisyon raporunda Değişmez Genel Başkanlığın kaldırılması konusundaki teklifle ilgili olarak şunlar yazılmıştır: "*Partimizin Değişmez Genel Başkanı olan İsmet İnönü tarafından bugünkü kurultayın açılış nutkunda söylenen ölmez sözler, bir faninin ağzından bugünkü neslîmize, bütün insanlığa ve gelecek nesillere verilmiş en büyük bir demokrasi dersidir. Yurda yaptığı büyük hizmetler sayıya sığmayan İsmet İnönü'ne karşı bu Parti ancak ona Değişmez Genel Başkan demek suretiyle belki bir mukabele yapabilirdi. Ve bu günde bu Parti içerisinde hiçbir fert öyle bir değiştirme teklifini hatır ve hayale getirmemiştir; buna milî ve insanî terbiye duygularımız manidir. Fakat mademki sevgili ve aziz şahsiyetile İnönü, millet huzurunda öyle bir arzu göstermiştir, biz ancak nesillere ve şahıs üzerinde itimadı daim tazelemek hikmetiyle gösterdiği arzudan ilham alarak bunu kabul ediyoruz. Ve tek mucip sebep olarak onun sözlerini ileri sürüyoruz. Yoksa Partimiz İnönü'ne Değişmez Genel Başkan derken bu güveni kime ve ne için verdiğini bilerek en içten gelen bir emniyet ve bağlılıkla o maddeyi tespit etmiş bulunuyordu*"*… C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Program-Tüzük Komisyonu Raporu*, s.5.

53 Muhittin Baha Pars bu konuda şunları söylemiştir: "*Değişmez vasfının kaldırılmasını istiyor. Onu kaldıracağız, Parti tüzüğünden sileceğiz. Fakat kalblere hakkedilmiş olan büyük hakikatler, büyük minnetler, büyük şükranlar, hele o kalb Türk milletinin kalbi olursa ebediyen yaşar. İnönü, Değişmez Başkanlıktan ayrılıyor fakat bırakılmaz başkan mevkiine yükseliyor. Hayatta oldukça hiç kimse onun bu yerden ayrılmasını bir an için olsun hatırına getiremez. Ey dünün Değişmez Başkanı, ey bugünün Bırakılmaz Başkanı, senin önünde hürmet ve minnetle eğiliyorum*". *Tanin, Ulus, Son Posta,* 12 Mayıs 1946.

54 Fahri Karakaya bu konudaki düşüncesi şöyle dile getirmiştir: "*Bu, feragatin büyük bir numunesidir. Fakat Türk milleti kendisinden ayrılmaz. O, başında kaldıkça, Cumhuriyet Halk Partisi çok ileri gidecektir. İnönü, Cumhuriyet Halk Partisinin varlığı ve onu yaratan Ebedi Şef'in yanında yer almış bir bütünlük şiarıdır*". *Ulus*, 12 Mayıs 1946.

55 Muhittin Çağın'ın bu konudaki düşünceleri şöyledir: "*Değişmez Başkanlık madalya, nişan gibi bir tevcih değildir. Ancak hususi ve tarihi mahiyeti haiz, sahibi gibi mümtaz bir mevzudur. Değişmez Başkanlık İnönü meydanlarında yurt hududunu kaniyle çizmeye karar vermiş bir milletin müşterek hislerinin ifadesidir. İnönü ve Değişmez Genel Başkanlık vasfını ayrı ayrı mütalaa edemeyiz. Bu, tek kelime ve tek mevhum halindedir. İnönü mefhumunda bütün vasfı ve faziletleriyle Türk milletinin mâkesini ve hatta kendisini buluruz… Değişmez Başkanlık bu milletin makûs talihinin yenilişi, Kurtuluş Savaşı'nın bir manasıdır. İnönü her ünvanın, her liyakatin fevkinde, bugün de, yarın da gelecek nesillerin her yarınında Türk milletinin daimi Değişmez Başkanıdır*"; İzmir milletvekili Ekrem Oran da konuşmasında İnönü'nün bütün milletin Değişmez Başkanı olduğunu belirterek, "*…yazıda ister değişmez densin, ister değişsin densin, bunun hiçbir ehemmiyeti yoktur. Bu gibi mefhumların hakiki tecellisini milletin samimi kalbinde aramak lazımdır*" demiştir. *Tanin, Ulus, Son Posta*, 12 Mayıs 1946.

56 *C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Program-Tüzük Komisyonu Raporu*, s.8.

parti genel başkanlığı için seçim yapılmış ve CHP Genel Başkanlığı seçimine 708 üye katılarak oybirliğiyle Ankara Milletvekili İsmet İnönü'yü bir kez daha Genel Başkanlığa seçmişlerdir[57]. İnönü de partiyi yönetmesi için Başbakan Saraçoğlu'nu Genel Başkan Vekilliğine, Nafi Atuf Kansu'yu da yeniden Genel Sekreterliğe atamıştır[58].

Kurultayda Değişmez Genel Başkanlık konusu görüşülürken yapılan konuşmalardan ve komisyon raporundaki ifadelerden, genel başkanlığın yeniden düzenlenmesi işinin sadece İnönü'nün isteğiyle olduğu anlaşılmaktadır. En azından İnönü dışında, böyle bir değişikliğe yönelik somut bir istek ve faaliyet görülmemiştir. Hatta CHP Kocaeli delegesi Kemal Er Değişmez Genel Başkanlığın devam ettirilmesi yönünde önerge dahi vermiştir[59]. Bu durum partililerin, parti genel başkanının "*Değişmez*" sıfatını taşımasından rahatsız olmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca olaya sadece yazılanlar ve söylenilenler çerçevesinden bakılarak, değişiklik önergesinin İnönü tarafından verilmiş olmasının kendisinin parti içindeki saygınlığını daha da arttırdığı söylenebileceği gibi genel başkanlık kurumundan değişmez tabirinin kâğıt üzerinden kaldırılmış olmasına karşın bazı delege ve milletvekillerinin onu halen değişmez genel başkan olarak gördükleri de düşünülebilir.

Kurultayda alınan diğer önemli bir karar da, tek parti sisteminde hükümeti denetlemek amacıyla önceki kurultay sırasında oluşturulmuş olan "*Müstakil Grup*"un kaldırılması olmuştur[60]. Dolayısıyla çok partili siyasal rejime geçildikten sonra faaliyetlerine artık ihtiyaç kalmayan böyle bir grubun varlığına son verilmekle tek parti döneminin uygulamalarından birisi daha ortadan kaldırılmıştır. Müstakil Grubun kaldırılmasından sonra kürsüye gelen Müstakil Grup Başkan Vekili Ali Rana Tarhan da konuşmasında bu yeni düzenlemeyi desteklemiş ve Müstakil Gurubun tamamen kurulduğu zamanın koşullarından kaynaklanan ihtiyaçların sonucu olduğunu belirterek kaldırılmasının çok partili siyasal yaşamın bir gereği olduğunu söylemiştir[61].

57 *Tanin, Ulus, Son Posta, Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1946.

58 Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, 2. Baskı, Bilgi Yay., Ankara, 2003 , s.290.

59 Bu önerge kurultayda kabul edilmemiştir. *Vatan, Ulus*, 12.05.1946.

60 *C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Program-Tüzük Komisyonu Raporu*, s.8.

61 Ali Rana Tarhan da bu yeni düzenlemeyle ilgili olarak şunları söylemiştir: "*Sayın arkadaşlarım, Büyük Kurultayın şimdi aldığı kararla Cumhuriyet Halk Partisinin Müstakil Grubu tarihe karışmış bulunuyor. Bu grup milli murakabenin inkişafına hizmet etmek emelinden doğmuştur. Yakınlarında çalışmak bahtiyarlığına nail olduğum zamandan beri Büyük Şefimizin daima emirlerini müşahede etmek fırsatını bulduğum büyük vasıflarından ikisini belirtmek istiyorum. Keyfi idareden nefret, tarihe karşı mesuliyet duyguları. Şefimiz tek partinin murakabesini kafi görmüyorlar, fakat esaslı, büyük farklardan doğmayacak olan siyasi partilerin yalnız şahsiyet yaparak memleketin bünyesini sarsacağından ciddi endişe duyuyorlar. Bunun için Partimizi, içinden kendisine kontrol ettirmeyi geçici bir tedbir olarak ileri sürdüler ve Büyük Kurultayın tasvibiyle Müstakil Grup vücut buldu. Şimdi başka siyasi partilerin kurulmuş olmasıyla bu grubun rolü bitmiş oluyor. Müstakil Grup vazifesini nasıl yapmıştır? Sayın arkadaşlarım, Müstakil Grubun kusurları, eksikleri olmuş olabilir. Yalnız vazifesinde ciddilikten, samimilikten hiçbir zaman ayrılmamıştır. Yeni siyasi partileri esaslı program farkları mı doğurmuştur, yoksa aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen arzettiğim endişeye yer verecek ve milletin bünyesini sarsacak mahiyette ihtiras partileri midirler? Bunun için hüküm*

CHP Müstakil Grubu, kendisiyle ilgili olarak kurultayda yapılan görüşmelere aslında 35 üyesiyle katılması gerekirken guruptan iki kişinin ayrılması nedeniyle 33 üyesi ile birlikte katılmış ve kurultaya oldukça kapsamlı bir rapor da sunmuştur. Toplamı 45'i bulan bu raporlar eğitim yaşamından ticarete, sağlıktan savaş sanayisine kadar birçok farklı konulardan oluşmuştur. Raporlar incelendiğinde hükümeti denetlemek için oluşturulmuş olan Müstakil Grubun bu görevini tam olarak yerine getiremediği söylenebilir. Hatta grup, daha raporun başında denetlemekle yükümlü olduğu hükümeti içtenlikle övmüş ve İnönü'ye de "*Bütün yurt işlerinde eşsiz varlığından daima feyiz ve ilham aldığımız Yüce Şefimiz, Başkanımıza içten bağlılığımızı bu vesile ile de tekrarlarız*" diyerek bağlılıklarını bildirmiştir[62].

Kurultayda, DP'nin de programında yer alan bir değişikliğe daha gidilmiş ve çok partili siyasi yaşamın daha sağlıklı işleyebilmesini sağlayabilmek için sınıf esasına göre dernek ve parti kurma yasağı da kaldırılmıştır[63]. Bu arada önergede vatandaşların cemiyet kurma özgürlüklerinin genişletileceği belirtilip, böylelikle ülkede demokrasinin gelişmesinin önündeki engellerin yine CHP'nin iradesiyle kaldıracağı söylenmesine karşın, yeni düzenlemeyi endişeyle karşılayanlar da olmuştur. Elazığ delegesi Fahri Karakaya 22. maddenin kaldırılması halinde yerine uygun bir madde konularak milli birliği bozucu ve ülke bütünlüğünü dağıtıcı düşünce ve amaçlarla dernek kurulmasını önlemek istediklerine işaret ettikten sonra, "*Kanun ve nizamlarda bu gibi fena hareketlere meydan verilmemesine dair memnuat ve müeyyideler konulmakla beraber, bir an için böyle bir müeyyide bulunmadığını kabul edelim. Türk milleti, en son İkinci Dünya Harbinin ve bilhassa İkinci Dünya Harbinin fülen bittiğinden bugüne kadar geçen hadiseleri çok dikkatle ve çok yakından takip etmiştir. Hepimiz söyleyebiliriz ki, bu millet, bu memleketin milli birliğimizi, bütünlüğümüzü dağıtacak tek bir cemiyet kurulmasına imkân ve müsaade vermeyeceğine inanıyoruz. Çünkü bu millet bilir ve anlar ve her tehlikeyi vaktinde sezer. Onun içindir ki, bu maddenin kaldırılmasına taraftarız*"[64]. demiştir[65]. İnönü de kurultayı açış konuşmasında bu konuya değinerek öncelikle CHP'nin her kesimi temsil ettiği ve sınıflar arasında uyumdan yana olan anlayışının devam edeceğini belirtmiştir. Konuşmasının devamında bu konu ile ilgili olarak diğer söyledikleri ise aslında İnönü'nün de bu tür bir değişiklik konusunda endişeli olduğunu ve sınırlı bir özgürlüğü savunduğunu göstermektedir[66]. Dönemin

*vermekte acele etmeyelim. Samimi dileğimiz şudur ki ciddi olarak kurulsunlar, çalışsınlar, milli murakabeyi kuvvetlendirsinler. Sayın arkadaşlarım, sözlerimi bitirirken Büyük Kurultayın üyelerine benim ve bütün arkadaşlarımın içten saygılarımızı arzederim. Müstakil Grupta vermiş olduğunuz vazifeleri bugün bitmiş olan bu arkadaşlarınız C.H.P. içinde ülkü adamı, vazife adamı olarak vatanın selamet ve saadetine bütün kudret ve kuvvetlerini vermeğe devam edeceklerdir*". *Tanin, Ulus, Son Posta*, 12 Mayıs 1946.

62 *C.H.P. Büyük Kurultayının 10 Mayıs 1946 Olağanüstü Toplantısına Sunulan C.H.P. Müstakil Grupu Raporu ve Ekleri*, T.B.M.M. Basımevi, Ankara, 1946, s.IV.

63 *C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Program-Tüzük Komisyonu Raporu*, s.7.

64 *Tanin, Ulus, Son Posta*, 12 Mayıs 1946.

65 *Tanin, Ulus, Son Posta*, 12 Mayıs 1946.

66 İnönü bu konuda şunları söylemiştir: "*...Partimizin programı, sınıf esası üzerine cemiyet*

şahitlerinden Niyazi Berkes de anılarında bu konuya değinmiş ve sınıf esasına göre cemiyet ve parti kurulmasının kabul edilmesini kurultayın yaptığı en önemli yenilik olarak değerlendirmiştir[67].

Partinin program ve tüzüğünde yapılan tüm bu yeni düzenlemelerin dışında kurultayla ilgili olarak söylenmesi gerektiğine inanılan bir diğer husus da kurultay sırasında yapılan konuşmalardır. İnönü, daha önce de belirtildiği gibi yaptığı konuşmayla kurultayın gündemini belirlemiştir. Bu durum hem kurultayda alınan kararlardan hem de delegelerin yaptıkları konuşmalardan açıkça anlaşılmaktadır. Delegelerin konuşmalarından hareketle ilk söylenmesi gereken ise aralarında düşünce ayrılığının olmadığıdır. Ancak konuşmaların birbirinin tekrarı niteliğinde olduğu ve bazılarının sadece sembolik değer taşıdığı da ayrı bir gerçektir. Konuşmalarda, genellikle kurultayda alınan kararlardan dolayı duyulan memnuniyet ifade edilirken, İnönü'ye yönelik de olumlu bir yaklaşım sergilenmiştir. DP ise eleştiri oklarının hedefinde olmuş ve seçime katılmama kararı nedeniyle ağır şekilde eleştirilmiş, hatta suçlanmıştır. Gerçekte bu konunun, yine daha önce de belirtildiği gibi, hükümet için oldukça önemli olduğu ve hükümet kanadında Türkiye'nin dış ilişkilerine yönelik endişeye yol açtığı söylenmişti. Bunun hükümet için ne kadar hassas bir konu olduğunu Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun, Milli Kalkınma Partisi'nin belediye seçimlerine katılacağını açıklaması üzerine, parti başkanı Nuri Demirağ'a çektiği bir telgrafta da görmek mümkündür. Saraçoğlu telgrafında, Demirağ'ı bu kararından dolayı kutlamış ve davranışının ülke menfaatine uygun olduğunu belirterek MKP'nin ülkede demokrasinin yerleştirilmesi konusundaki çabalara büyük bir katkı sağlayacağını söylemiştir[68].

---

*kurulmasını men etmiştir. Bu maddenin kaldırılmasını, tetkik edeceksiniz. Biz, kendi programımızda, sınıf mücadelesini istemiyen ve sınıf menfaatleri arasında ahenk arayan esasta kalacağız. Vatandaşlardan, sınıf menfaatleri üzerine cemiyet ve parti kurmak isteyenlere, kanun yolu ile, mâni olmayacağız. Bizim, kanun yolu ile de men etmeğe çalışacağımız cemiyet ve partiler, kökü dışarıda, yâni yabancı aleti olan cemiyet ve partiler ve onlardan mülhem olanlardır. Bunun gibi, dini siyasete âlet eden cemiyet ve partilere de kanun yolu ile karşı koymakta devam edeceğiz." Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü Büyük Kurultayda Söylevi*, s.5-6.

67 Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, Yayına Haz.: Ruşen Sezer, İletişim Yay., İstanbul, 1997, s.363.

68 Şükrü Saraçoğlu'nun konuyla ilgili olarak MKP başkanı Nuri Demirağ'a çektiği telgraf şöyledir:
"*Bay Nuri Demirağ*
*Milli Kalkınma Partisi Umumi Başkanı*
*Beşiktaş*
*Millî Kalkınma Partisinin belediye seçimlerine iştirak kararını memnunlukla öğrendim. Memlekette demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi yolundaki çalışmaları kolaylaştıracağına samimi olarak inandığım kararından dolayı Partiyi tebrik ve bunu bana bildirmek nezaketinde bulunduğunuz için size teşekkür ederim.*
*Memleket menfaati olan müşterek hedefimize kanaat ayrılığına rağmen elele gidileceğinin güzel bir örneğini vermiş oldunuz.*
*Partilerin karşı karşıya da olsa birbirine inanarak ve güvenerek çalışmalarının memleketi siyasi olgunluğa götürecek en kısa ve en emniyetli yol olduğuna kaaniim. Bu yolda bize hakikaten engel olabilecek mevzuatı değiştirmek teşebbüsleri tabii bir yoldur. Zaten bu yoldayız. Başbakan Ş. Saraçoğlu*". *Ulus*, 16 Mayıs 1946.

Basının kurultaya yönelik ilgisi kurultay bittikten sonra da devam etmiştir. Bazı köşe yazarlarının yaptığı yorumlardan anlaşıldığına göre, CHP'nin kurultayı küçümsenmemiş, hatta aldığı kararlar açısından çok partili siyasal yaşama geçiş sürecine önemli katkılar sağlayacağı ifade edilmiştir. Diğer yandan basında ihtiyatlı bir tavrın sergilendiği de söylenebilir. Kurultayda alınan kararlardan etkilenilmekle beraber, bunların pratik değerinin ne olacağı konusunda biraz endişeli bir duruş sergilenmiştir. Bu durum, İnönü'nün kurultayı açış konuşması sırasında verdiği güvencenin tek başına yeterli olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca birçok köşe yazarı tarafından DP'liler de seçimlere katılmama kararı nedeniyle eleştirilmişler hatta bundan dolayı kınanmışlardır.

Tanin'den Hüseyin Cahit Yalçın, yapılan değişikliklerin Türkiye'de demokrasinin gelişmesi açısından çok önemli olduğunu belirtmiş ancak bu düzenlemelerden asıl sonucun uygulama aşamasında alınacağına da dikkat çekmiştir. Yalçın bunun zaman alacağını, acele etmemek ve alışmak gerektiğini de söylemiştir. Ayrıca belediye seçimlerine katılmak istemeyen DP'yi eleştirmiş ve bunun aslında "*vatani bir görev*" olduğu üzerinde durarak DP'yi parti çıkarlarını ön plana çıkarmakla suçlamıştır[69].

Bu tür düşüncelere birkaç örnek daha vermek gerekirse, Ulus gazetesindeki köşesinde Emin Erişirgil, CHP'nin tek dereceli seçimi istemesini partinin "*inkılâpçı ruhunun*" bir sonucu olarak görmüş ve bu düzenlemeyi ülkeyi "*ileri demokrasiye*" ulaştırmak olarak yorumlamıştır. Ayrıca Partinin 1931 Kurultayında hazırlanan parti programında tek dereceli seçimin zaten var olduğunu, bunun aslında partinin gerçekleşmesini istediği bir hedefi olduğuna da işaret ederek DP'ye de gönderme yapmış ve DP'nin seçime katılmama kararını eleştirmiştir[70].

Falih Rıfkı Atay yazısında, İnönü'nün Kurultayı açış konuşmasının, yoruma gerek bırakmayacak kadar açık olduğunu ve rejimi normalleştirmek gibi bir hedefi işaret ettiğini söylemiştir[71]. Atay bir diğer yazısında da DP'nin tutumunu eleştirerek, "*...Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye tarihinde açmış olduğu*

69 *Tanin*, 12 Mayıs 1946.

70 Erişirgil'in bu konudaki düşünceleri şöyledir: "*...Cumhuriyet Halk Partisinin Büyük Kurultayları klasik partilerin kongrelerinden başka bir özellik gösterir; bu kurultaylar aldıkları kararlarla memleket için yeni bir adımın müjdecileri olmuşlardır. Bugün toplanacak olan olağanüstü Büyük Kurultayın gündemine bakıldığı zaman atılmak istenen yeni adım, yeni hamle herkesin gözüne çarpar...*" ; "*...Aydın yurttaşlar bilirler ki tek seçimin uygulanması Cumhuriyet halk Partisinin, ilk kurulduğu tarihten itibaren, emellerinden biri idi. Nitekim 1931 Kurultayında hazırlanan Parti programında Partinin gelecekte bu emelin gerçekleşmesini istediği açıkça yazılıdır...*"; "*... Eğer Kurultay, beklenildiği gibi tek dereceli seçimi kabul ederse yurttaşlarımızın büyük çoğunluğu dünyanın bugünkü durumu karşısındaki sorumluluğunu pekiyi anlayacak ve sandık başına giderek ödevlerini yapacaktır. Yurttaşlarımız bu ödevlerini yapmak için sandık başına koşarken, önlerine çıkacaklara iyi bir gözle bakmayacaklarından kimse şüphe edemez.*" Emin Erişirgil, "Büyük Kurultay Ve Yeni Hamle", *Ulus*, 11 Mayıs 1946.

71 Falih Rıfkı Atay, "İnönü'nün Nutku", *Ulus*, 11 Mayıs 1946.

*eşsiz ve kurtarıcı devrim çağını, bu devrimin tam hürriyet içinde yaşıyacak kadar olgunlaştığını ispat edecek demokrasi kurumlarını yerleştirmekle tamamlamağa karar vermiştir. Hakikat budur.*" demiştir[72].

Son Posta gazetesinden Ekrem Uşaklıgil, gazetedeki köşesinde DP'nin seçimlere katılmayacağını açıklamasını eleştirmiş ve bu durumun İnönü'yü üzdüğünü, bunun onun konuşmasına da yansıdığını belirterek, şunları söylemiştir: " *...Hemen hemen her istenilen oluyor, ne çare ki, demokrasi hareketinin gelişimi bakımından bizi kim bilir kaç yıl geriye atabilecek olan hâdisede, Demokrat Partinin belediye seçimlerine girmemeye karar vermesi, Millet Meclisi seçimlerine girip girmeyeceğinin ise şarta bulunduğunu söylemesi sonunda, tam, yeni bir devrin eşiğine ayak basmak üzere bulunduğumuzu sandığımız bir günde vukua geliyor*"[73]… Uşaklıgil bir başka yazısında ise kurultayda alınan kararlarla birlikte ülkede tek dereceli seçime gidilmesini ve bazı antidemokratik yasaların kaldırılarak yeni partilerin kurulmasına olanak sağlanmasını başarı olarak değerlendirmiştir.[74]

Tasvir gazetesinden Cihad Baban da köşesinde, yapılması düşünülen değişikliklerin tümünü olumlu karşılamış ve özellikle de tek dereceli seçimin herkesi sevindireceğini belirtmiştir. Ancak bu konunun ülkenin her köşesinde yaşayan vatandaşlara duyurulmasının önemine de dikkat çekerek, halka prova amaçlı seçimler yaptırılmasını ve tek dereceli seçime alıştırılması gerektiğini dile getirmiştir[75]. Yazar bir başka yazısında da müstakil grubun kaldırılmasını doğru karşılamış ve zaten bu grubun kendisinden beklenen muhalefet görevini yapamamış olduğunu belirterek kararın isabetli olduğunu söylemiştir[76].

## Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iç ve dış koşullar, ülkenin tek partisi konumunda bulunan CHP'yi değişime zorlamış, CHP 1945'ten itibaren siyasette birtakım yeni düzenlemelere gitmek durumunda kalmıştır. Daha açık bir deyişle ülkede çok partili siyasal yaşama geçilmesi ve özellikle de DP'nin kurulmasından sonra, DP'nin CHP'ye karşı yürüttüğü muhalefet, CHP kadrolarına ülkede ve dünyada yeni oluşan siyasi konjonktür karşısında, o güne kadar uyguladıkları politikalarını yeniden gözden geçirmek zorunda hissettirmiş ve 1946 Olağanüstü Kurultayı, çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra, ülke siyasetinin ve CHP'nin bu yeni düzene uyum sağlayabilmesi için yapılmıştır. Bu nedenle CHP'nin 1946 Kurultayında aldığı kararları, dünyada ve ülkede 1945 sonrası başlayan değişimin, bir sonucu olarak görmek mümkündür.

72 *Ulus*, 11 Mayıs 1946.
73 Ekrem Uşaklıgil, "Bir Devir Açılırken", *Son Posta*, 11 Mayıs 1946.
74 Ekrem Uşaklıgil, "Demokrasinin İlk Basamağını Aştık", *Son Posta*, 12 Mayıs 1946.
75 *Tasvir*, 11 Mayıs 1946.
76 *Tasvir*, 12 Mayıs 1946.

Kurultayla ilgili olarak gerek basında çıkan yazılarda gerekse kurultay sırasında yapılan konuşmalarda, birçok kişi CHP'nin kurultayda ülkede demokrasinin kurulması ya da daha sağlıklı işlemesi için önemli kararlar aldığını vurgulayarak CHP'nin ülke siyasi tarihini değiştirecek önemli bir görevi yerine getirdiğini belirtmişlerdir. Bu durum, CHP'nin o yıllarda ülke siyasetindeki belirleyici konumunu sergilemesi açısından önemlidir. Kurultaya yönelik olarak yapılan değerlendirmelerde dikkat çeken bir diğer husus da bazılarının kurultayda alınan kararları kendi siyasi duruşlarına göre değerlendirmiş olmalarıdır. Örneğin DP, seçimin tek dereceli olmasına daha çok önem verirken Berkes ise sınıf esasına göre parti ve dernek kurulmasının önündeki engellerin kaldırılmasını yapılan yenilikler arasında en önemlisi olarak görmüştür.

CHP'nin kurultayda aldığı kararlarda, muhalefet partilerinin isteklerinin de etkisi olduğu görülmektedir. CHP, özellikle de kurulduğu ilk günden itibaren DP'nin yapılmasını istediği birçok değişikliği bu kurultayda gerçekleştirmiş ve bunları kurumsallaştırmak amacıyla kararlar almıştır. CHP'nin bu tavrı, çok partili siyasal yaşamın kurallarının ülkede yerleşmesi konusunda partinin çaba harcadığını göstermesi bakımından önemli ve anlamlıdır. Bu olaya muhalefet penceresinden bakıldığında ise Türkiye'de demokrasinin gelişmesinde muhalefet partilerinin de etkisi olduğu, özellikle de DP'nin bu konuda önemli bir rol üstlendiği söylenebilir.

1946 kurultayı özelde CHP'yi ilgilendirmekle birlikte, burada alınan kararlar genelde ülke siyaseti üzerinde belirleyici olmuştur. Partinin bu kurultayında ağırlıklı olarak Türkiye'de demokrasinin geliştirilmesi açısından önemli kararlar alınmıştır. Bir başka deyişle CHP 1946 kurultayında aldığı kararlarla ülke siyasetine yenilikler getirmeye çalışmıştır. Aslında CHP'nin bu kurultayında sadece seçim sisteminin değiştirilmesine yönelik bir karar alınması bile Türkiye'de demokrasinin gelişmesi açısından tek başına oldukça önemli olarak kabul edilebilir.

## KAYNAKÇA

### I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, Ankara)

490 6 29 11/25.04.1946.

490 01 218 861 1.

030 10 129 929 14.

*C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Programda değişiklik önergesi*, 10.V. 1946, (BCA 490 01 218 861 1).

*C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Program-Tüzük Komisyonu Raporu*, 10.V. 1946, (BCA 490 01 218 861 1).

*Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü Büyük Kurultayda Söylevi*, 10 Mayıs 1946 (BCA 490 01 218 860 1).

### II. Gazeteler

*Akşam*

*Bugün*

*Cumhuriyet*

*Son Posta*

*Tanin*

*Ulus*

### III. Anılar

*Asım Us'un Hatıra Notları*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1966.

BERKES, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, Yayına Haz.: Ruşen Sezer, İletişim Yay., İstanbul, 1997.

### IV. Kitaplar ve Makaleler

AHMAD, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çev.: Sedat Cem Karadeli, 3. baskı, İstanbul Bilgi Üni. Yay., İstanbul, 2008.

_____, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Türkçesi: Ahmet Fethi, 2. baskı, Hil Yayın, İstanbul, 1996.

AKŞİN, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2007.

ALBAYRAK, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phonenix Yay., Ankara, 2004.

BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908–1985*, 6. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1998.

BULUT, Sedef, *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007.

*C.H.P. Büyük Kurultayının 10 Mayıs 1946 Olağanüstü Toplantısına Sunulan C.H.P. Müstakil Grupu Raporu ve Ekleri*, T.B.M.M. Basımevi, Ankara, 1946.

*C.H.P. Nizamnamesi Partinin VI. Büyük Kurultayının 12. VI. 1943 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir*, Zerbamat Basımevi, Ankara, 1943.

ÇAVDAR, Tevfik, "Demokrat Parti", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. VIII, İletişim Yay., İstanbul, b.t.y., s.2064.

DUVERGER, Maurice, *Siyasi Partiler*, 4. Basım, Çev. Ergün Özbudun, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

GÜNGÖR, Süleyman, *Muhalefette Cumhuriyet Halk Partisi*, Alternatif Yay., Ankara, 2004.

KARPAT, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996.

_____, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi*, Çev.. Esin Soğancılar, İmge Kitapevi, Ankara, 2007.

KİLİ, Suna, *1960–1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, Boğaziçi Üni. Yay., İstanbul, 1976.

KOÇAK, Cemil, "Siyasal Tarih (1923-1950)", *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, 4. baskı, Cem Yay., s.s. (85-173), İstanbul, 1995.

_____, *İktidar ve Demokratlar*, C. 2, İletişim Yay., İstanbul, 2012.

KONGAR, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye*, 11. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.

LEWİS, Bernard, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, Çev.: Hamdi Aydoğan-Esra Ermet, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003.

ÖZBUDUN, Ergun, *Çağdaş Türk Politikası*, 2. baskı, Çev.: Ali Resul Usul, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.

TURAN, Şerafettin, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, 2. Baskı, Bilgi Yay., Ankara, 2003.

_____, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap, Birinci Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

TURGUT, Nükhet, *Siyasal Muhalefet*, Birey Ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984.

UYAR, Hakkı, *Tek Parti Dönemi Ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 2. baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.

UZUN, Hakan, "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.IX, Sa.: 20-21, s.s. (233-271), 2010/Bahar-Güz.

ZÜRCHER, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 3. baskı, İletişim Yay., İstanbul, 1998.

### V. Ansiklopedi ve Sözlükler

*Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960*, C. 2, 4. basım, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003.